

EKONOMİK BÜYÜME VE DIŞ YARDIMLAR İLİŞKİSİ: MISIR İÇİN BİR NEDENSELLİK ANALİZİ

RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH AND FOREIGN AID: A CAUSALITY ANALYSIS FOR EGYPT

Taha EĞRİ

Kırklareli Üniversitesi, KIRKLARELİ
(taha.egri@klu.edu.tr)

ÖZ

Ekonomik büyüme ve kalkınmanın sağlanması için birçok gelişmekte olan ülke yabancı sermaye ihtiyacı duymaktadır. Bu çalışmada, önemli bir Ortadoğu ülkesi olan Mısır için ekonomik büyüme ve dış yardımlar arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Yapılan analizde 1970-2015 yıllarına ait veriler kullanılmış, GSYİH ve toplam dış yardım miktarı, toplam dış borç stokunun Gayri Safi Milli Gelire oranı, ticari açıklık (ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya oranı) ve GSYİH'ya oranla sabit sermaye oluşumu arasındaki ilişki ilişkiye bakılmıştır. Araştırmada vektör hata düzeltme modeli kullanılarak uzun dönem ilişkinin varlığı test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, Mısır için ele alınan modelde uzun dönem ilişki anlamlı çıkmıştır. Kısa dönem ilişkileri ele aldığımızda ise dış yardımlar, dışa açıklık ve borç değişkeniyle büyüme arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Ele alınan değişkenlerden yalnızca sabit sermaye yatırımlarının anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Mısır, VECM, Nedensellik, Zaman serisi, Dış yardımlar, Ekonomik büyüme

JEL Sınıflandırması: E22 E60 F35 F43

ABSTRACT

In order to achieve economic growth and development, many developing countries are looking for foreign capital. In this study, the relationship between the economic growth and foreign aid was investigated in terms of Egypt. In the analysis, the data for the years 1970-2015 are considered and the relationship between GDP and total amount of foreign aid, GDP ratio of total external debt stock, trade openness (ratio of import and export sum to GDP) and fixed capital formation with respect to GDP was tested. With this respect, the existence of a long-term relationship was tested using the vector error correction model. According to the results, the long-term relationship between variables in the model were found significant with negative sign as expected. On the other hand, when we looked for the short-term relationships, we find no significant relationship between foreign aid, openness and debt and growth. It is concluded that only the fixed capital formation is meaningful and positive relation with the economic growth.

Keywords: Egypt, VECM, Causality, Time series, Foreign aid, Economic growth

JEL Codes: E22 E60 F35 F43

1. Giriş

Gelişmekte olan ülkeler ekonomik büyüme ve kalkınma için ihtiyaç duyulan kaynakları her zaman yerel imkanlardan sağlayamadıklarından dolayı borç veya yardımlar şeklinde ülke dışından elde etmeye çalışmaktadırlar. Ancak sağlanan bu kaynakların ülke ekonomileri üzerindeki etkisi farklılaşmaktadır. Bu kaynakların nasıl kullanıldığı ve politika yapıcıların kararları, kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini belirlemektedir. Diğer bir ifadeyle, elde edilen kaynakların etkin bir şekilde kullanımı var olan kurumsal yapıyla ilişkilendirilebilmektedir. (Agénor & Montiel, 2015).

Mısır, sahip olduğu toprakların yalnızca yüzde 5'ini kullanabilen ve diğer Arap ülkeleriyle karşılaştırıldığında yeterli doğal kaynağı bulunmayan bir ülke olarak, gelişmekte olan benzer ülkeler gibi kaynak eksikliği sorunu yaşamaktadır. İngilizlerden 1922 yılında kazanılan bağımsızlık sonrası serbest piyasa sistemine ve hammadde ihracatına dayanan ekonomik yapısı, 1952 yılında Hür Subaylar Devrimiyle birlikte dönüşmüştür. 1956'da Arap Sosyalizminin ilan edilmesiyle birlikte kapalı ekonomiye geçilmiş, üretim araçları devletleştirilmiştir. Yaşanan bu ideolojik dönüşüm Mısır'ı Sovyet blokuyla yakınlaştırmıştır. Bu yakınlaşmayla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile ekonomik işbirliği artmış ve önemli miktarlarda kaynak akışı buradan sağlanmıştır. 1970'de ilan edilen "Açılım" politikalarıyla¹ Mısır'ın yönü tekrar Batı'ya dönmüş ve piyasalar göreceli serbestleştirilerek kaynak ihtiyacı giderilmeye çalışılmıştır (Hamed, 1981; Ikram, 2006). Ancak ekonomi sınırlı olarak daha serbestleştirilmiş olsa da piyasalar yine de iç yönlü çalışmaya devam etmiştir. 1970'lerde Açılım politikalarının sağladığı ortam ve İsrail savaşında yüklenen maliyetler nedeniyle Arap ülkelerinden önemli kaynak girişleri olmuştur. 1990'lar ve 2000'lerin başında ise IMF kredileri, 1991 Körfez Savaşı ve 2001 Irak harekâtının etkisiyle Batı'nın yardımları artmıştır. Mısır devletinin farklı iktisadi yaklaşımlara göre ekonomi yönetimini şekillendirmesi ideolojik olduğu kadar dış kaynak arayışla da ilgilidir. Sovyetler blokuna yakınlaşım için Arap sosyalizminin ilan edilmesi ya da Batıyla ilişkileri düzeltmek için 1970'lerde ilan edilen Açılım politikaları, diğer tüm sebeplerle birlikte borç ve yardım arayışından da kaynaklanmaktadır.

Ikram (2006, p. 42) Mısır'ın almış olduğu bu dış yardımların ekonomi üzerine etkilerinin ise belirsiz olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda, yardımların ekonomiye katkısının olumlu veya olumsuz olarak her iki yönde de değerlendirildiğini belirtmektedir. Dış yardımların alınmasına karşı olanlara göre kalkınma politikaları yardım eden ülkelerin beklentileri yüzünden yanlış yürütülmektedir. Buna örnek olarak Marvin G. Weinbaum, Amerika Birleşik Devletleri yardım kuruluşu USAID Kahire sorumlularının yaptıkları araştırmalarla, gıda yardımlarının yerli tahıl üretimini olumsuz etkilediği sonucunu kendisiyle yaptıkları görüşmelerde itiraf ettiklerini söylemektedir (Weinbaum, 1986, p. 123). Diğer taraftan, dış yardımlara olumlu yaklaşanlar ise, yapılan yatırımların iç kaynaklar ve dış kaynaklar şeklinde ayrıştırılmayacağını, dış yardımların olmaması durumunda dahi Mısır'ın ülke olarak yatırımları hayata geçirebileceği ve son mertebede alınan ekonomik kararların Mısır'a ait olduğunu savunmaktadırlar (Ikram, 2006, p. 43).

Literatürde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan birçok çalışma bulunmaktadır. Yapılan bu çalışmaların çoğu gelişmekte olan ülkeleri grup halinde değerlendirmektedir. Diğer taraftan, elde edilen sonuçlara baktığımızda ise bu ilişki üzerinde fikir birliği sağlanmadığı görülmektedir. Ayrıca, iki değişken arasındaki ilişkinin ülkelerin şartlarına

1 Açılım politikaları, arapça "İnfitah" olarak isimlendirilen, İngilizceye "Open Door Policy" olarak çevrilen reform politikalarını ifade etmektedir. Enver Sedat tarafından ilan edilen ve ülkenin kapalı ekonomik sisteminin, serbest piyasa ekonomisine doğru dönüştürülmesini hedefleyen ekonomik reform politikalarını ifade etmektedir.

göre nasıl değiştikleri gözlenememektedir. Bu sebeple bu çalışmada, literatürde hakkında sınırlı sayıda çalışma bulunan Mısır özelinde konunun ele alınması amaçlanmıştır. Mısır'da ekonomik büyüme ve dış yardımlar arasındaki nedensellik ilişkisi incelenerek literatüre katkıda bulunulması hedeflenmektedir. Makale üç bölüm halinde devam edecektir. İlk olarak literatürde daha önce yapılmış çalışmalar incelenecek, devam eden ikinci bölümde ekonometrik analiz gerçekleştirilecek ve üçüncü bölümde elde edilen sonuçlara değerlendirilecektir.

2. Literatür İncelemesi

Dış yardımlar ve borçların gelişmekte olan ekonomiler üzerindeki etkileri literatürde çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Söz konusu değişkenlerin özellikle ekonomik büyüme üzerindeki tesirinin tartışıldığı ve farklı ekonometrik yöntemlerin kullanıldığı çalışmalar bulunmaktadır. Bu makaleleri genel olarak, ekonomik büyümeyi olumlu etkileyenler ve büyüme üzerinde olumsuz etkisi olanlar şeklinde ayırmak mümkündür. Diğer taraftan, bazı araştırmalar ise dış yardımların etkisinin kurumsal gelişme gibi bazı değişkenlere bağlı olarak farklılaştığını iddia etmektedir (McMillan, 2011, p. 158).

Dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasında olumlu ilişki olduğunu savunan çalışmaların öncüleri arasında Papanek (1973) ve Levy (1988) bulunmaktadır. Bu çalışmalara göre yardımlar; tasarrufları, yatırımları ve sermaye stokunu artırarak ekonomiyi olumlu etkilemektedirler. Papanek, 1950'ler için 34 ülkeye ve 1960'lar için 51 ülkeye ait verileri kullanarak yaptığı çalışmada, tasarrufların ve yardımların büyümenin üçte birini açıkladığını ifade etmiştir.

Durbarry, Gemmell, & Greenaway (1998), 1970-1993 yılları için 68 gelişmekte olan ülke verisiyle yaptıkları çalışmada ise dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuşlardır. Ve bu etkinin etkinin makroekonomik istikrar, gelir seviyesi, yardımların dağılımı ve coğrafi bölgeyle ilişkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır.

Benzer şekilde Dalgaard, Hansen, & Tarp (2003), yardımların büyüme üzerinde politika ortamı kötü de olsa olumlu sonuçlar doğurduğunu belirtmişlerdir. Ancak coğrafi bölge farklılıklarının ülkeler arasında farklılaşmaya yol açtığını iddia etmişlerdir.

Robert Lensink & Morrissey (2000), 1970-1995 yıllarına ait verilerle yaptıkları çalışmalarında dış yardımların büyüme üzerinde yatırımlar üzerinden olumlu etki ettiğini bulmuşlardır. Ancak, yardımların etkinliği yardımların belirsizliği ve düzensizliği nedeniyle azalmaktadır.

2000'lerin başında yapılan araştırmalarda yardımların ülkelerin ekonomik büyüme üzerinde olumlu etki yaptığını iddia eden diğer çalışmalara Hansen & Tarp (2001), Hansen & Tarp (2000) ve R. Lensink & White (2001) eklenebilir. Bu çalışmalarda reel kişi başı gelirin dış yardımlardan pozitif etkilendiği sonucuna ulaşılmış ancak etkinin azalan bir özelliğe sahip olduğu belirtilmiştir.

Küçük ada ülkelerini ele aldıkları çalışmalarında Feeny & McGillivray (2010), 1980-2004 yıllarına ait verileri kullanmışlardır. Farklı ekonometrik yöntemlerle dış yardımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz ederek, sonuçta iki değişken arasında pozitif bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Literatürde birçok çalışmaya öncülük eden ve atıf alan Burnside & Dollar'ın (2000) alışması, gelişmekte olan ülkelerde doğru para, maliye ve ticaret politikası uygulanması halinde yardımların reel kişi başı gelir üzerinde pozitif etkisi olduğunu tespit etmişlerdir. Politikaların iyi uygulanması

yardımların etkinliğiyle doğrudan ilgidir. Benzer şekilde Alvi, Mukherjee, & Shukralla (2008) ve M. N. Islam'a (2005) göre de büyüme ve dış yardımlar arasında pozitif etki bulunsa da, onlara göre bu etki azalan bir özellik taşımakta ve doğru politikaların uygulanmasına dayanmaktadır. Burnside ve Dollar'ın hipotezini test eden Easterly (2003) benzer şekilde dış yardımların politikaların doğru uygulandığı bir durumda büyüme üzerinde pozitif etkili olduğu sonucuna ulaşırken, tam tersi bir durumda ise negatif etkileyeceğini iddia etmiştir.

Diğer taraftan, dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde negatif etkileri olduğunu belirten birçok çalışma da bulunmaktadır. Bu çalışmalara öncü olarak Griffin & Enos (1970) gösterilebilir. 27 ülke için yapmış oldukları regresyon modelinde büyüme ile yardımlar arasında negatif ilişki olduğunu göstermişlerdir.

Benzer şekilde Mosley (1980), Kanbur (2000) ve Mosley, Hudson, & Horrell (1987) yardımların ekonomik büyümeyi herhangi bir şekilde açıklamadığını ifade etmişlerdir. Bu çalışmalarda farklı sebepler ortaya atılmıştır. Örneğin; Kambur, yolsuzluk ve politika tercihleriyle yardımların kötü kullanıldığından bahsederken, Mosley et al., yardımların üretken olmayan kamu sektörlerinde kullanılmasını ve özel sektörün kur kaynaklı fiyat dezavantajını neden olarak göstermiştir.

Bräutigam & Knack (2004), Sahra Altı Afrika ülkeleri için 1982-1995 yılları için yapmış oldukları çalışmada dış yardımların yönetişimi kötü etkilediğini ve böylelikle ekonomiyi zayıflattıklarını iddia etmişlerdir. Bu çalışmaya göre, yardımlarla düşük vergi oranları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki ve büyüme üzerinde negatif bir etki bulunmuştur. Benzer şekilde Knack (2001), yüksek dış yardımlarla kamu kurumlarının hesap verebilirliğinin, şeffaflığının azalarak yolsuzluğun teşvik edildiğini ve böylelikle ülke yönetiminin kötüleştiğini savunmaktadır. Svensson (2000a, 2000b) ise, dış yardımların her zaman ekonomik büyümeye ve refaha katkı yapmak zorunda olmadığını göstermiştir. Yüksek miktardaki dış yardımların özellikle sosyal grupların ayrıştığı ülkelerde yüksek oranda yolsuzluğa yol açtığını iddia etmiştir.

Tang & Bundhoo (2017), yakın zamanda yaptıkları çalışmada Sahra Altı Afrika ülkeleri için 1990-2012 yıllarına ait verilerle dış yardımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi test etmiş, yardımların tek başına büyüme üzerinde herhangi bir etkisi olmadığını tespit etmişlerdir.

Yukarıda kısaca özetlenen literatürde, genel olarak ülke grupları ele alınmış ve kesit veri kullanılarak analiz gerçekleştirilmiştir. Diğer taraftan, tekil ülke örnekleriyle yapılan çalışmalar, her ülkenin kendi özelliklerine göre farklarını ortaya çıkarmakta ve diğer ülkelerle karşılaştırma imkanı sağlamaktadır. Sothan (2017), Kamboçya için yaptığı çalışmada 1980-2014 yılları için dış yardımlar ve ekonomik büyüme ilişkisini araştırmıştır. ARDL testiyle yaptığı çalışmada ticari açıklık ve yatırım değişkenlerini de modele eklemiştir. Çalışma sonucunda açıklığın ve yatırımların uzun ve kısa dönemde etkisini tespit ederken dış yardımların yalnızca kısa dönemde büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur.

Kim (2011), uzun bir dönem boyunca, büyük miktarlarda dış yardım alan ancak günümüzde dünyanın en büyük ekonomileri arasında kendisine yer bulan Güney Kore'yi incelediği çalışmasında, yardımların kalkınma sorunlarını aşmada nasıl başarılı bir şekilde kullanıldığını analiz etmiştir. Kim'e göre Güney Kore devlet destekli kalkınma modelinde, yardımların etkin bir şekilde kullanıldığını ve büyümeye katkı sağladığını, devletin güçlü bir şekilde kalkınma hedefine yönelmesinin etkinliği artırdığını ifade etmektedir.

Diğer taraftan Kim (2015), Gana ve Güney Kore'yi karşılaştırdığı çalışmasında dış yardımların neden Gana'da başarısız olduğu sorusundan yola çıkarak, daha önceki bulgularına ek olarak,

Gana'nın sahip olduğu sömürge geçmişinin ve yardımların ülke içerisindeki yönelimlerinin ayrışmanın sebebi olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Gounder (2001), Fiji için yaptığı çalışmada 1968-1996 yılları ait verilerle ARDL testini uygulamış ve dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi olduğunu bulmuştur. Lloyd, Morrissey & Osei (2001), benzer şekilde Gana'yı ele alarak 1983 öncesi ve sonrası iki dönem için analiz yapmışlardır. Analiz sonucunda ise, 1983 öncesi dönem için yardımların büyüme üzerinde etkisi bulunamazken, 1983 sonrası dönemde politika ortamındaki iyileşmelerle yardımların istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Feeny (2005) ise Papua Yeni Gine için 1965-1999 verileriyle yapmış olduğu ARDL testinde dış yardımların ekonomik büyüme üzerinde etkisini bulamamıştır. A. M. Islam (1992), Bangledeş'i ele aldığı çalışmasında dış kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini test etmiş, toplamda büyüme üzerinde bir etki bulamazken, borçların yardımlardan, gıda yardımlarının ise tüketim malları ve proje desteklerinden daha etkin olduğunu iddia etmiştir. Melanezya örneğini ele alan Feeny (2007); Nepal için Bhattacharai (2008) ve yine Nepal için Sharma & Bhattacharai (2013) ile Sierra Leone için Kargbo & Sen (2014) dış yardımlar ve büyüme arasında pozitif bir ilişki bulunduğunu ifade etmişlerdir.

Türkiye için yapılan çalışmalar incelendiğinde Tüzemen & Tüzemen (2015)'in VECM yöntemiyle yaptıkları çalışmada ekonomik büyüme ile dış yardımlar, enflasyon, toplam vergi gelirleri, ticari açıklık ve gayri safi sermaye formasyonları arasında ilişki olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan yardımlarla büyüme arasındaki ilişkinin doğrusal olmadığı ve belirli bir eşik değerden sonra negatife döndüğü ifade edilmiştir.

3. Ekonometrik Analiz

3.1. Veri Seti

Çalışmada, Mısır için 1970-2015 yıllarına ait Dünya Bankası veri tabanından (World Development Indicators-WDI) elde edilen yıllık veriler kullanılmıştır. Kullanılan tüm veriler doğal logaritmaları alınarak modele dahil edilmiştir. Bağımlı değişken olarak ekonomik büyüme ve gelişmenin bir göstergesi olarak 2010 fiyatlarıyla hesaplanan Gayri Safi Yurt İçi Hasıla oranı alınmıştır. Bağımsız değişken olarak ise Mısır için önemli bir dış kaynak olduğu düşünülen toplam dış yardımlar miktarı ve toplam dış borç stokunun Gayri Safi Milli Gelire oranı ele alınmıştır. Ayrıca, bir ülkenin dış dünyayla olan ekonomik ilişkisinin düzeyini göstermesi bakımından ticari açıklık (ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya oranı) değişkeni de modele eklenmiştir. Dış açıklık seviyesi yüksek ülkelerin teknolojik gelişmelere ve sermaye akımlarına daha açık olması kaynak girişlerini de kolaylaştıracaktır. Diğer taraftan son olarak modele GSYİH'ye oranla sabit sermaye oluşumu değişkeni eklenmiştir. Sabit sermaye oluşumu hem ekonomik istikrar ortamının bir göstergesi hem de elde edilen kaynakların yatırımlar yoluyla büyüme üzerindeki etkisinin de anlaşılması açısından göz önünde bulundurulmaktadır.

Tablo 1: Veri Seti

Değişken	Açıklaması
Ingdp	Gayri safi yurtiçi hasıla (sabit 2010 \$)
Inaid	Toplam kalkınma yardımları (\$)
Indebt	Toplam dış borç stoku (% Gayri safi milli gelir)
Inopen	Ticari açıklık (ithalat+ihracat)/GSYİH
Infixed	Sabit sermaye oluşumu (%GSYİH)

3.2. Yöntem

Analizde ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmıştır. İki değişken arasında nedensel bir ilişkinin varlığının test edilmesi amacıyla birçok nedensellik analizi bulunmaktadır. Durağan olmayan serilerle yapılan analizlerde sahte regresyon sorunuyla karşılaşılabilir. Durağanlığı sağlamak için farkı alınan serilerde ise uzun dönemli ilişkilerin ve geçmiş döneme ait şokların etkileri ortadan kalkmaktadır. Bundan dolayı, eşbütünleşme analiziyle uzun dönem ilişkilerin varlığı ele alınabilmektedir (Göktaş, 2005, pp. 113–116). Bu bağlamda, Engle ve Granger (1987) değişkenler arasında bir eşbütünleşme var ise standart Granger nedensellik modelinin sadece kısa dönem ilişkileri göstermesi sebebiyle uygun olmadığını, bundan dolayı VECM ile düzeyde durağan olmayan ancak farkı alındığında aynı derecede durağan olan bütünleşik zaman serilerinin nedenselliğinin test edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir (Sancar & Atay Polat, 2015, p. 424).

VEC modeli üç aşamalı olarak tahmin edilmektedir. İlk aşamada, modelde ele alınan değişkenlerin durağan olup olmadığının tespit edilmesi gerekir. Aynı seviyede durağan olan serilerde ikinci aşamada eşbütünleşme varlığı araştırılır. Üçüncü aşamada, kısa dönem esneklikleri ve uyarılma hızı hata düzeltme modelinden tahmin edilebilir. Eğer seriler arasında eşbütünleşme bulunamazsa standart Granger (1969) veya Sims testlerinin uygulanması gerekmektedir (Kızılgöl, 2006, p. 9).

Çalışmada bağımlı değişken olarak büyüme değişkeni ile diğer değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi amacıyla ele alınan Vektör Hata Düzeltme denklemi aşağıdaki gibidir:

$$\begin{aligned} \Delta \ln gdp_t = & b_1 + \sum_{p=1}^k b_{11p} \Delta \ln gdp_{t-p} + \sum_{p=1}^k b_{12p} \Delta \ln aid_{t-p} + \sum_{p=1}^k b_{13p} \Delta \ln debt_{t-p} \\ & + \sum_{p=1}^k b_{14p} \Delta \ln open_{t-p} + \sum_{p=1}^k b_{15p} \Delta \ln fixed_{t-p} + \theta_1 ECM_{t-1} + u_{1t} \end{aligned}$$

Denklemden; Δ değişkenin birinci dereceden fark operatörünü, ECM hata düzeltme terimini ve p gecikme sayısını göstermektedir. θ_1 $\ln gdp$ 'nin uzun dönem ilişkisini gösteren hata düzeltme teriminin katsayısıdır. $\ln gdp_{t-p}$, $\ln aid_{t-p}$, $\ln debt_{t-p}$, $\ln open_{t-p}$, $\ln fixed_{t-p}$ ve $\ln fixed_{t-p}$ kısa dönem dinamikleri göstermekte, önlerinde yer alan katsayılar da kısa dönem ilişkilerini yansıtmaktadır. Son olarak "t" zamanı, "u_t" ; otokorelasyonlu olmayan hata terimlerini göstermektedir.

3.3. Birim Kök Testi Bulguları

VECM analizinin gerçekleştirilmesi için öncelikle serilerin durağanlık durumlarının test edilmesi gerekmektedir. Modelde yer alan değişkenlerin düzeyde birim köke sahip iken birinci farkları alındığında durağan olmaları ve tüm serilerin aynı düzeyde durağanlığa ulaşmaları beklenmektedir. Serilerin durağanlığı Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Phillips-Perron (PP) birim kök testleriyle gerçekleştirilmiştir. Test sonuçları aşağıda yer alan Tablo 2'de görüldüğü gibidir.

Tablo 2: Birim Kök Test Sonuçları

	ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi		ADF (Augmented Dickey-Fuller) Birim Kök Testi Birinci Farklar		PP (Phillips-Perron) Birim Kök Testi		PP (Phillips-Perron) Birim Kök Testi Birinci Farklar	
	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer	Test İstatistiği	Kritik Değer
Ingdp	-2.036	-3.614	-3.609	-3.621	-0.569	-18.560	-20.584	-18.492
		-2.944		-2.947		-13.140		-13.108
		-2.606		-2.607		-10.600		-10.58
Inaid	-2.434	-3.614	-6.346	-3.621	-5.541	-18.560	-45.119	-18.492
		-2.944		-2.947		-13.140		-13.108
		-2.606		-2.607		-10.600		-10.58
Indebt	-0.295	-3.614	-4.771	-3.621	-1.702	-18.560	-34.275	-18.492
		-2.944		-2.947		-13.140		-13.108
		-2.606		-2.607		-10.600		-10.58
Inopen	-1.328	-3.614	-4.667	-3.621	-4.993	-18.560	-27.980	-18.492
		-2.944		-2.947		-13.140		-13.108
		-2.606		-2.607		-10.600		-10.58
Infixed	-1.896	-3.614	-4.947	-3.621	-7.165	-18.560	-30.017	-18.492
		-2.944		-2.947		-13.140		-13.108
		-2.606		-2.607		-10.600		-10.58

Not: Tahmin edilen model sabit ieremektedir.

Gecikme Uzunlukları Schwarz Bilgi Kriterine göre Otomatik Belirlenmiştir.

Kritik değerler sırasıyla %1, %5, %10 önem düzeyine göre verilmiştir.

Tablo 2'de görülen analiz sonuçlarına göre, tüm değişkenler hem ADF testine hem de PP testine göre düzeyde birim köke sahip, diğer bir ifadeyle durağan değildirler. Ancak, birinci farkları alındığında ise tüm değişkenler durağan hale gelmektedir. Yalnızca Ingdp değişkeninin birinci farkı alındığında ADF testine göre %1 kritik değerinde durağan hale gelmezken PP testine göre durağan olduğu g r lmektedir.

3.4. Eşbütünleşme Test Bulguları

Değişkenlerin tümünün birim kök testiyle I(1) olduğu tespit edildikten sonra VEC modelinin uygulanması için uzun dönem ilişkisi Johansen eşbütünleşme analiziyle araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki uzun dönemli bir ilişkinin olup olmadığını test etmek için öz değer (max-eigen value) ve iz (trace) istatistikleri kullanılmaktadır. Johansen eşbütünleşme testiyle değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki araştırılırken, VAR modelinin gecikme uzunluğunun tespiti için LogL, LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterleri uygulanmıştır.

Tablo 3: Gecikme Uzunluğu Test Sonuçları

lag	LL	LR	FPE	AIC	HQIC	SBIC
0	-66.58903	NA	0.000339	3.361383	3.526875	3.422042
1	157.5855	394.9741	1.69e-08	-6.551689	-5.724227*	-6.248391*
2	172.8538	23.99308	1.78e-08	-6.516847	-5.027416	-5.970911
3	192.3082	26.86567*	1.60e-08*	-6.681345*	-4.529944	-5.892771
4	206.1305	16.45505	1.99e-08	-6.577642	-3.764272	-5.546430

Sabitin yer aldığı model kullanılmıştır.

Tabloda verilen test sonuçlarına bakıldığında kriterler arasında farklı gecikme uzunluğunun tespit edildiği görülmektedir. Akaike bilgi kriteri (AIC), Bayesian bilgi kriteri (SBIC) ve Hannan ve Quinn bilgi kriteri (HQIC) göz önüne alındığında; HQIC ve SBIC'ye göre değişkenler arasında bir gecikme uzunluğunun, AIC ve diğer kriterlere göre ise üç gecikme uzunluğunun kullanılması gerekmektedir. Bu kriterler göz önünde bulundurulduğunda AIC ve diğer kriterlerin ortak sonucu olan üç gecikme uzunluğunun modelde kullanılmasına karar verilmiştir. Seçilen gecikme uzunluğunun istikrar koşulunu sağlayıp sağlamadığı test edilmiş ve her bir karakteristik kökün birim çember içerisinde yer aldığı görülmüştür. Buna göre yapılan Johansen eşbütünleşme test sonuçları Tablo 4'de gösterilmiştir.

Johansen (1988) eşbütünleşme testlerinin sonuçlarına göre; lngdp, lnaid, lnfixed, lnopen, ln debt arasında eşbütünleşmenin olmadığını ifade eden H_0 hipotezine ($r=0$) ait λ test istatistiği 77.7028 bulunmuştur. Bu değer %5 önem seviyesindeki 68.52 kritik değerinden büyük olduğu için sıfır hipotezi reddedilmiştir. Diğer sıfır hipotezleri ise reddedilememiştir. Maksimum Öz Değer testine göre de H_0 : $r=0$ hipotezi için test istatistiği 40.6268 de %5 önem seviyesindeki kritik değerden büyük olduğundan sıfır hipotezi reddedilmiştir. Ancak diğer sıfır hipotezleri %5 önem seviyesinde reddedilememiştir. λ testine ve Maksimum Öz Değer testine göre aynı sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuç, değişkenler arasında sadece bir eşbütünleşme vektörünün varlığını ifade etmektedir.

Tablo 4: Johansen Eşbütünleşme Test Sonuçları

İz (Trace) Test Sonuçları			
Hipotez	özdeğer	İz (trace) İstatistiği	%5 Kritik Değer
$H_0: r=0$.	77.7028	68.52
$H_0: r \leq 1$	0.59457	37.0759*	47.21
$H_0: r \leq 2$	0.30197	20.899	29.68
$H_0: r \leq 3$	0.26082	7.2994	15.41
$H_0: r \leq 4$	0.14965	0.0047	3.76
$H_0: r \leq 5$	0.00011		
Maksimum Öz Değer (Max-Eigen Value) Test Sonuçları			
Hipotez	özdeğer	Öz (Max-Eigen) İstatistiği	%5 Kritik Değer
$H_0: r=0$.	40.6268	33.46
$H_0: r \leq 1$	0.59457	16.1769	27.07
$H_0: r \leq 2$	0.30197	13.5997	20.97
$H_0: r \leq 3$	0.26082	7.2946	14.07
$H_0: r \leq 4$	0.14965	0.0047	3.76
$H_0: r \leq 5$	0.00011		

Eşbütünleşme denkleminde sabitin yer aldığı model kullanılmıştır.

3.5. Vektör Hata Düzeltme Modeli ve Değişkenler Arasında Nedenselliğin Araştırılması

VEC modelinin yapılabilmesi için gerekli ön şartlar yukarıda test edilmiştir. Değişkenlerin tamamının $I(1)$ 'de durağan olduğu ve aralarında uzun dönem eşbütünleşik ilişkinin varlığı bulunmuştur. Buna göre, yapılan VECM model sonuçları Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5: 1970-2015 dönemi için VECM Analiz Sonuçları

Δ lngdp	Katsayı	Standard Hata	z istatistiği	P> z	95% Güven Aralığı	
ECM	-0.0048543	0.0021181	-2.29	0.022	-0.0090058	-0.0007029
Δ lngdp						
LD.	-0.0242086	0.1454931	-0.17	0.868	-0.3093698	0.2609526
L2D.	0.0848026	0.1165234	0.73	0.467	-0.1435791	0.3131843
Δ lnaid						
LD.	-0.0007738	0.005743	-0.13	0.893	-0.0120299	0.0104822
L2D.	0.0028528	0.0067148	0.42	0.671	-0.010308	0.0160136
Δ lnfixed						
LD.	0.0721984	0.0221917	3.25	0.001	0.0287035	0.1156933
L2D.	0.0761772	0.0246928	3.08	0.002	0.0277802	0.1245741
Δ lnopen						
LD.	-0.0052046	0.0306739	-0.17	0.865	-0.0653244	0.0549151
L2D.	0.0535945	0.0312776	1.71	0.087	-0.0077085	0.1148975
Δ lndebt						
LD.	0.0299724	0.0192592	1.56	0.12	-0.0077749	0.0677198
L2D.	0.0255977	0.0173686	1.47	0.141	-0.0084441	0.0596395
_cons	0.0427996	0.0069732	6.14	0	0.0291324	0.0564669

LD. Ve L2D sırasıyla ilgili değişkenin bir gecikmeli ve iki gecikmeli değerlerini ifade etmektedir.

VECM analizi ele alınan modelde bağımlı değişkenle bağımsız değişkenlerin oluşturduğu sistem arasında uzun dönemde dengeye ulaşıp ulaşmadığını ve kısa dönemde aralarındaki ilişkiyi göstermektedir. Sonuçlara baktığımızda, Mısır için ele alınan sistemde uzun dönem ilişkiyi gösteren hata düzeltme terimi ECM'nin katsayısı beklenen şekilde negatif ve %5 düzeyinde anlamlı çıkmıştır. Ancak, katsayının çok küçük çıkması sistemin uzun dönemde çok yavaş bir şekilde düzeltildiğini göstermektedir. Sistemde yaşanacak bir şokta bağımlı değişken olan GSYİH her kısa dönem için ancak yılda binde 4 oranında düzeltme gösterecektir.

Kısa dönem ilişkileri ele aldığımızda dış yardımların ve GSYİH arasındaki nedenselliği gösteren Dlnaid değişkeninin katsayısının anlamlı olmadığı görölmektedir. Benzer şekilde dışa açıklık ve borç değişkeni Dlnopen ve Dlndebt de kısa dönemde anlamlı değildir. Ele alınan değişkenlerden sadece sabit sermaye yatırımları Dlnfixed'in katsayısı anlamlı ve pozitif çıkmıştır. Sabit sermaye yatırımlarındaki bir artış büyüme üzerinde pozitif etkiye bulunacaktır.

Tablo 6: Otokorelasyon Test Sonuçları

Lagrange-multiplier testi			
lag	chi2	df	Prob> chi2
1	25.3546	25	0.44265
2	25.4784	25	0.43583
H ₀ : Otokorelasyon yoktur.			

Tablo 7: Normal Dağılım Test Sonuçları

Jarque-Bera testi			
	chi2	df	Prob> chi2
VEC Model	1.444	2	0.48581
H_0 : Kalıntılar normal dağılmaktadır.			

Modelde herhangi bir otokorelasyon olup olmadığını kontrol etmek için yapılan Lagrange-multiplier test ve normal dağılımı belirlemek için Jarque-Bera test sonuçları Tablo 6 ve Tablo 7'de gösterilmiştir. Her iki tabloda da gösterilen p değerleri %5'den büyüktür. Buna göre sıfır hipotezleri reddedilememiş ve modelde herhangi bir otokorelasyon olmadığı ve modelde kalıntıların normal dağıldığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. Sonuç

Ekonomik gelişme ve kalkınma için gerekli kaynak ihtiyacı, gelişmekte olan ülkeler için önemli bir iktisadi problemdir. Yeterli iç kaynaklara sahip olmayan bu ülkeler, borç ve yardımlar şeklinde dış kaynağa ihtiyaç duymaktadır. Ancak, elde edilen kaynaklar her zaman beklenen sonuçları vermemektedir. Mısır, topraklarının çoğunu kullanamayan, doğal kaynaklar açısından sınırlı rezervleri olan ve artan nüfusuyla dış kaynak ihtiyacı duyan bir ülkedir. 1922'de bağımsızlığını elde eden Mısır, uzun bir süre hammadde ihracatına dayalı serbest bir ekonomi modeliyle yönetilmiştir. Ancak, Hür Subaylar devrimiyle başlayan ve krallığa son veren siyasal dönüşümle birlikte piyasa yapısı da dönüşmüştür. Arap Sosyalizmi ismiyle devletin tüm ekonomiyi kontrol ettiği bir modele geçen Mısır bu dönemde Sovyet bloğuyla yakın ilişkiler yaşamıştır. Bu dönemde hem askeri alan için hem de sivil sektörlere yönelik Sovyet bloğundan önemli kaynaklar sağlanmıştır (Waterbury, 1983). Cemal Abdül Nasır'ın ölümüyle başa geçen Enver Sedat'ın iktidar döneminde ise Batı devletleriyle ilişkiler tekrardan canlandırılmış diğer Arap devletlerinin sahip olduğu petro-dolarlara talip olunmuştur. Bu ilişkiler Hüsnü Mübarek döneminde de artarak gelişmiştir. Özellikle 1990'ların başında Körfez Savaşı ve 2001'de Amerika Birleşik Devletleri'nin Irak'ı işgaliyle ortaya çıkan siyasal konjonktürde, önemli yardımlar ve dış borç afları elde edilmiştir. 1990 ve 1991 yıllarında yaklaşık 33 milyar dolar dış borç Paris Kulübü ülkeleri ve Arap devletleri tarafından silinmiştir (Soliman, 2011, p. 103).

Bu çalışmada Mısır'da ekonomik büyüme ve dış yardımlar arasındaki nedensellik ilişkisi ele alınmıştır. Literatürde dış yardımlar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ele alan çalışmalar bulunmasına rağmen Mısır üzerine yapılan çalışmalar az sayıdadır. Yapılan çalışmalarda ise dış yardımların büyüme üzerindeki etkisi hakkında farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda, Mısır'a ait 1970-2015 yıllarına ait verileri ele alınmış, GSYİH ve toplam dış yardım miktarı, toplam dış borç stokunun Gayri Safi Milli Gelire oranı, ticari açıklık (ithalat ve ihracat toplamının GSYİH'ya oranı) ve GSYİH'ya oranla sabit sermaye oluşumu arasındaki ilişki test edilmiştir. Modelde kullanılan bağımsız değişkenler literatürde yer alan çalışmalar temel alınarak belirlenmiştir.

Analizde ele alınan değişkenler arasında uzun dönemli bir nedensellik ilişkisinin bulunup bulunmadığının tespit edilmesi için Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmıştır. I(1)'de durağan olan ve aralarında uzun dönem eşbütünleşik ilişki bulunan değişkenler ile yapılan analize göre Mısır için ele alınan sistemde uzun dönem ilişkiyi gösteren hata düzeltme terimi anlamlı bulunmuştur. Ancak, hata teriminin katsayısı çok düşük çıkmıştır. Bu da bize sistemdeki şokların etkisinin uzun dönemde yavaş bir şekilde düzeltildiğini göstermektedir. Diğer taraftan,

kısa dönemde değişkenler arasındaki ilişkiye bakıldığında dış yardımların, dışa açıklık ve borç değişkeni ve GSYİH arasında nedensellik ilişkisi bulunamamıştır. Modeldeki değişkenlerden sadece sabit sermaye yatırımları anlamlı ve pozitif bir nedensellik ilişkisine sahiptir. Ali (2013), Mısır için yapmış olduğu çalışmada bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde dış yardımlar, sabit sermaye yatırımları ve ticari açıklık ile büyüme arasında uzun dönemde anlamlı bir ilişki tespit etmiştir. Ancak farklı olarak dış yardımlar büyüme arasında anlamlı ve negatif bir ilişki bulmuştur. Ali 1970-2010 dönemini ele alırken bu çalışma veri setini 2015 yılına kadar uzatmıştır. Özellikle Arap ayaklanmaları sonrasında yaşanan ekonomik gelişme ve dalgalanmaların kısa dönemdeki ilişkinin farklılaşmasına yol açtığı düşünülmektedir. Diğer taraftan Al-Foul (2013), 1960-2005 dönemi için kişi başı milli gelir ve kişi başı dış yardımlar arasındaki ilişkiyi ele almıştır. Yapılan ARDL analizinde değişkenler arasında uzun dönem için bir ilişkinin olmadığı ve ayrıca Granger nedenselliğinin bulunmadığı sonucuna ulaşmıştır. Yakın dönemde yapılan bu çalışmalara bakıldığında sonuçların farklılaştığı görülmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre, sabit sermaye yatırımları öne çıkmaktadır. Kısa dönemde büyüme üzerinde pozitif etki eden yatırımların artırılmasına önem verilmesi gerekmektedir. Özellikle 2011-2015 döneminde kamu yatırımlarında görülen artış ekonominin toparlanmasına yardımcı olmuştur. Diğer taraftan, uzun dönemde ele alınan modelin anlamlı çıkması nedeniyle, ekonomik büyüme üzerinde, ticari açıklık, dış yardımlar ve borç stoku olarak ele alınan dış kaynaklar ve sabit sermaye yatırımlarının etkisinin önemli olduğu söylenebilir. Sonuç olarak, Mısır'ın uzun dönemde ekonomik büyümesini sağlayabilmesi için için dış kaynaklara ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu bağlamda, Mısır yönetiminin kaynak arayışlarını sürdüreceğı ve ekonomi politikalarını buna göre şekillendireceğini söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Agénor, P.-R., & Montiel, P. J. (2015). *Development Macroeconomics: Fourth Edition* (Fourth edition). Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Al-Foul, B. M. A. (2013). Foreign Aid and Economic Growth in Egypt and Jordan: An Empirical Analysis. *The Global Journal of Finance and Economics*, 10(2), 225–231.
- Ali, H. A. el H. (2013). Foreign Aid and Economic Growth in Egypt: A Cointegration Analysis. *International Journal of Economics and Financial Issues*, 3(3), 743–751.
- Alvi, E., Mukherjee, D., & Shukralla, E. K. (2008). Aid, Policies, and Growth in Developing Countries: A New Look at the Empirics. *Southern Economic Journal*, 74(3), 693–706. <https://doi.org/10.2307/20111991>
- Bhattarai, B. P. (2008). Foreign Aid and Growth in Nepal: An Empirical Analysis. *The Journal of Developing Areas*, 42(2), 283–302. <https://doi.org/10.1353/jda.0.0026>
- Bräutigam, D. A., & Knack, S. (2004). Foreign Aid, Institutions, and Governance in Sub-Saharan Africa. *Economic Development and Cultural Change*, 52(2), 255–285. <https://doi.org/10.1086/380592>
- Burnside, C., & Dollar, D. (2000). Aid, Policies, and Growth. *American Economic Review*, 90(4), 847–868. <https://doi.org/10.1257/aer.90.4.847>
- Dalgaard, C.-J., Hansen, H., & Tarp, F. (2003). *On the Empirics of Foreign Aid and Growth* (EPRU Working Paper Series No. 03-13). Economic Policy Research Unit (EPRU), University of Copenhagen. Department of Economics. Retrieved from <https://ideas.repec.org/p/kud/epruwp/03-13.html>
- Durbarray, R., Gemmill, N., & Greenaway, D. (1998). *New Evidence on the Impact of Foreign Aid on Economic Growth* (Credit Research Paper). Centre for Research in Economic Development and International Trade, University of Nottingham.
- Easterly, W. (2003). Can Foreign Aid Buy Growth? *The Journal of Economic Perspectives*, 17(3), 23–48.

- Feeny, S. (2005). The Impact of Foreign Aid on Economic Growth in Papua New Guinea. *The Journal of Development Studies*, 41(6), 1092–1117. <https://doi.org/10.1080/00220380500155403>
- Feeny, S. (2007). Impacts of Foreign Aid to Melanesia. *Journal of the Asia Pacific Economy*, 12(1), 34–60. <https://doi.org/10.1080/13547860601083603>
- Feeny, S., & McGillivray, M. (2010). Aid and Growth in Small Island Developing States. *The Journal of Development Studies*, 46(5), 897–917. <https://doi.org/10.1080/00220381003623889>
- Göktaş, Ö. (2005). *Teorik ve Uygulamalı Zaman Serileri Analizi*. İstanbul: Beşir Kitabevi.
- Gounder, R. (2001). Aid-growth nexus: empirical evidence from Fiji. *Applied Economics*, 33(8), 1009–1019. <https://doi.org/10.1080/00036840122986>
- Griffin, K. B., & Enos, J. L. (1970). Foreign Assistance: Objectives and Consequences. *Economic Development and Cultural Change*, 18(3), 313–327.
- Hamed, O. (1981). Egypt's Open Door Economic Policy: An Attempt at Economic Integration in the Middle East. *International Journal of Middle East Studies*, 13(1), 1–9.
- Hansen, H., & Tarp, F. (2000). Aid effectiveness disputed. *Journal of International Development*, 12(3), 375–398. [https://doi.org/10.1002/\(SICI\)1099-1328\(200004\)12:3<375::AID-JID657>3.0.CO;2-M](https://doi.org/10.1002/(SICI)1099-1328(200004)12:3<375::AID-JID657>3.0.CO;2-M)
- Hansen, H., & Tarp, F. (2001). Aid and growth regressions. *Journal of Development Economics*, 64(2), 547–570.
- Ikram, K. (2006). *The Egyptian economy, 1952-2000 : performance, policies, and issues*. London ; New York: Routledge.
- Islam, A. M. (1992). Foreign Aid and Economic Growth: An Econometric Study of Bangladesh. *Applied Economics*, 24, 41–44. <https://doi.org/10.1080/00036849200000067>
- Islam, M. N. (2005). Regime changes, economic policies and the effect of aid on growth. *The Journal of Development Studies*, 41(8), 1467–1492. <https://doi.org/10.1080/00220380500187828>
- Kanbur, R. (2000). Aid, conditionality and debt in Africa. In F. Tarp (Ed.), *Foreign Aid and Development: Lessons Learnt and Directions For The Future* (1 edition, pp. 318–328). London ; New York: Routledge.
- Kargbo, P. M., & Sen, K. (2014). Aid Categories that Foster Pro-Poor Growth: The Case of Sierra Leone. *African Development Review*, 26(2), 416–429. <https://doi.org/10.1111/1467-8268.12101>
- Kim, J. (2011). Foreign Aid and Economic Development: The Success Story of South Korea*. *Pacific Focus*, 26(2), 260–286. <https://doi.org/10.1111/j.1976-5118.2011.01065.x>
- Kim, J. (2015). Aid and state transition in Ghana and South Korea. *Third World Quarterly*, 36(7), 1333–1348. <https://doi.org/10.1080/01436597.2015.1038339>
- Kızılgöl, Ö. (2006). Türkiye'de İhracata Ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme Ve Nedensellik İlişkisi. *Akademik Bakış*, (10), 1–19.
- Knack, S. (2001). Aid Dependence and the Quality of Governance: Cross-Country Empirical Tests. *Southern Economic Journal*, 68(2), 310–329.
- Lensink, R., & Morrissey, O. (2000). Aid instability as a measure of uncertainty and the positive impact of aid on growth. *The Journal of Development Studies*, 36(3), 31–49. <https://doi.org/10.1080/00220380008422627>
- Lensink, R., & White, H. (2001). Are There Negative Returns to Aid? *The Journal of Development Studies*, 37(6), 42–65. <https://doi.org/10.1080/713601082>
- Levy, V. (1988). Aid and growth in Sub-Saharan Africa: The recent experience. *European Economic Review*, 32(9), 1777–1795.
- Lloyd, T., Morrissey, O., & Osei, R. (2001). *Aid, export and growth in Ghana* (No. 01/01). CREDIT Research Paper. Retrieved from <https://www.econstor.eu/bitstream/10419/81784/1/01-01.pdf>
- McMillan, L. (2011). Foreign Aid and Economic Development. *School of Doctoral Studies European Union Journal*, (3), 158–165.

- Mosley, P. (1980). Aid, Savings and Growth Revisited. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 42(2), 79–95. <https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1980.mp42002002.x>
- Mosley, P., Hudson, J., & Horrell, S. (1987). Aid, the Public Sector and the Market in Less Developed Countries. *Economic Journal*, 97(387), 616–641.
- Papanek, G. F. (1973). Aid, Foreign Private Investment, Savings, and Growth in Less Developed Countries. *Journal of Political Economy*, 81(1), 120–130. <https://doi.org/10.1086/260009>
- Sancar, C., & Atay Polat, M. (2015). Türkiye’de Ekonomik Büyüme, Enerji Tüketimi Ve İthalat İlişkisi. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, (12), 416–432.
- Sharma, K., & Bhattarai, B. (2013). Aid, Policy, and Growth: The Case of Nepal. *Journal of Economic Issues*, 47(4), 895–910. <https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624470405>
- Soliman, S. (2011). *The autumn of dictatorship : fiscal crisis and political change in Egypt under Mubarak*. Stanford, California: Stanford University Press.
- Sothan, S. (2017). Foreign aid and economic growth: evidence from Cambodia. *The Journal of International Trade & Economic Development*, 0(0), 1–16. <https://doi.org/10.1080/09638199.2017.1349167>
- Svensson, J. (2000a). Foreign aid and rent-seeking. *Journal of International Economics*, 51(2), 437–461. [https://doi.org/10.1016/S0022-1996\(99\)00014-8](https://doi.org/10.1016/S0022-1996(99)00014-8)
- Svensson, J. (2000b). When is foreign aid policy credible? Aid dependence and conditionality. *Journal of Development Economics*, 61(1), 61–84. [https://doi.org/10.1016/S0304-3878\(99\)00061-9](https://doi.org/10.1016/S0304-3878(99)00061-9)
- Tang, K.-B., & Bundhoo, D. (2017). Foreign Aid and Economic Growth in Developing Countries: Evidence from Sub-Saharan Africa. *Theoretical Economics Letters*, 07(05), 1473. <https://doi.org/10.4236/tel.2017.75099>
- Tüzemen, S., & Tüzemen, Ö. B. (2015). Dış Yardımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *THE EFFECT OF FOREIGN AID ON ECONOMIC GROWTH: THE CASE OF TURKEY.*, 8, 57–71.
- Waterbury, J. (1983). *The Egypt of Nasser and Sadat : the Political Economy of Two Regimes*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Weinbaum, M. G. (1986). Dependent Development and U.S. Economic Aid to Egypt. *International Journal of Middle East Studies*, 18(2), 119–134. <https://doi.org/10.1017/S0020743800029755>